

Мирослава Богданівна ГАРІЄВСЬКА,

кандидат юридичних наук,
молодший науковий співробітник лабораторії
з адаптації законодавства України до права ЄС
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України (м. Хмельницький),
myrosia@ukr.net

УДК 347.922

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСІВ
УЧАСНИКІВ СПРАВИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Розглянуто забезпечення майнових інтересів учасників справи в цивільному процесі шляхом вжиття заходів забезпечення позову та зустрічного забезпечення. Запропоновано передбачити в цивільному процесуальному законодавстві обов'язок доказування необхідності вжиття заходів забезпечення позову. Акцентовано увагу на ролі вжиття судом заходів забезпечення позову для належного захисту майнових інтересів учасників справи в цивільному процесі. Визначено критерії, які суд повинен врахувати під час вирішення питання про забезпеченні позову. Виділено такий критерій, як баланс інтересів особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, й особи, стосовно якої ці заходи можуть бути вжиті. Іншою умовою забезпечення є відповідність розміру вимоги і співмірність виду забезпечення тим наслідкам, які може мати його прийняття для протилежної сторони. Суд також повинен врахувати відповідність заходів забезпечення позову інтересам відповідача, при цьому необхідно звернути увагу на доцільність зустрічного забезпечення позивачем. Розглянуто питання необхідності врахування безпосереднього зв'язку вжиття заходів забезпечення позову та предмета спору, а також достатності заходів за-

безпечення позову меті забезпечення позову. Вжиття заходів забезпечення позову не повинно порушувати інтереси відповідача, третіх осіб, а також осіб, які не беруть участі у справі. У кожному конкретному випадку суд повинен забезпечити баланс інтересів усіх учасників справи. Застосування заходів забезпечення позову та зустрічного забезпечення законодавець відносить до дискреційних повноважень суду. Щодо зустрічного забезпечення, то ЦПК України передбачає тільки два випадки, коли забезпечувальні заходи застосовуються обов'язково. В інших випадках застосування зустрічного забезпечення здійснюється на вимогу суду або в разі задоволення клопотання відповідача про зустрічне забезпечення. Запропоновано передбачити у ЦПК України норму про відшкодування шкоди, завданої забезпеченням позову з метою сприяння захисту прав особи, стосовно якої вживаються заходи забезпечення позову.

Ключові слова: позов, позивач, відповідач, забезпечення позову, зустрічне забезпечення.

Інститут забезпечення позову має особливе значення для досягнення завдань цивільного судочинства, які полягають у справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді й вирішенні цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Цей інститут сприяє створенню оптимальних умов для реального захисту прав та законних інтересів осіб у цивільному судочинстві. Саме інститут забезпечення позову є гарантією виконання рішення суду та захисту майнових інтересів як позивача, так і відповідача.

Проблематика забезпечення захисту майнових прав учасників справи, зокрема забезпечення позову, була досліджена в роботах таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: Н. С. Алексеева, Д. В. Большаков, О. Ю. Волченко, П. П. Заворотько, Д. Д. Луспеник, Н. Н. Ткачева, С. Я. Фурса, Т. Б. Юсупов, В. В. Ярков.

У зв'язку із набрання чинності нової редакції Цивільного процесуального кодексу України, зміною підходів щодо забезпечення майнових інтересів учасників справи, зокрема відповідача, практична значимість вжиття заходів забезпечення позову, необхідністю дотримання балансу інтересів як учасників справи, так і осіб, які не беруть участь у справі, вказує на актуальність дослідження проблематики захисту майнових прав учасників справи.

Відповідно до ч. 1 ст. 149 ЦПК України суд за заявою учасника справи має право вжити заходи забезпечення позову [1].

Частиною 2 ст. 149 ЦПК України встановлений перелік підстав для забезпечення позову. Першою підставою є істотне ускладнення виконання рішення суду в майбутньому. Наступною підставою може бути унеможливлення виконання рішення суду. Чинною редакцією

ЦПК також виділено таку підставу вжиття заходів забезпечення позову, як утруднення ефективного захисту або поновлення порушених чи оспорюваних прав чи інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду.

У зв'язку з тим, що підстави забезпечення позову викладені у формі оціночних понять, то це відповідно може привести до помилкового переконання суду щодо необхідності застосування заходів для забезпечення позову. Також проблемою постановлених судами ухвал є їх немотивованість, а значить невідповідність вимогам ЦПК України щодо форми і змісту ухвал.

Невизначеність змісту підстав забезпечення позову приводить до того, що в деяких ухвалах судді зазначають лише про необхідність забезпечення позову без будь-якого обґрунтування або ж лише зазначають про доцільність забезпечення позову.

Д. Луспеник вказує, що такі заходи призначені сприяти примиренню сторін ще на стадії підготовки справи до судового розгляду, що є одним із головних завдань цієї стадії процесу. Заходи забезпечення позову є також засобами стимулювання до примирення [2, с. 187]. Така позиція заслуговує на увагу. Вжиття заходів забезпечення позову унеможливить зловживання відповідачем своїми правами, і відповідно він буде змушений шукати компромісного варіанта вирішення спору.

У цивільному процесуальному праві Німеччини виділяються такі підстави забезпечення позову: гарантія належного та своєчасного виконання майбутнього судового рішення, превенція цивільно-правових порушень, що полягає в запобіганні можливих порушень прав або охоронюваних законом інтересів особи, яка звернулася з клопотанням про забезпечення позову, а також задоволення надзвичайних потреб, що полягає в наданні грошових виплат до прийняття остаточного судового рішення у випадках, не терплять зволікань (наприклад, за позовами про стягнення аліментів) [3, с. 15]. Як бачимо, ЦПК Німеччини передбачає більш широкий перелік підстав для забезпечення позову, що сприяє захисту прав особи, яка звертається до суду з клопотанням про забезпечення позову.

Приймаючи ухвалу про забезпечення позову, суд повинен врахувати, що прийняття такого рішення доцільно та можливе у разі наявності достатньо обґрунтованого припущення, що не вжиття таких заходів ускладнить у майбутньому виконання рішення чи приведе до потреби докладати значні зусилля для відновлення прав позивача.

Заходи забезпечення застосовуються саме для того, щоб забезпечити виконання рішення суду. Однак необхідно відзначити, що коли судом вирішується питання про вжиття заходів щодо забезпечення виконання рішення суду, самого рішення як такого ще не існує. Суд вживає заходів для того, щоб зробити реальним виконання рішення суду, яке буде винесено судом у майбутньому, тобто після розгляду справи по суті [4, с. 18].

ЦПК України не передбачає умов, які зобов'язують суд забезпечити позов, зокрема не висуває умовою забезпечення позову його об-

ґрунтованість наданими доказами. Проте не всі вчені дотримуються такої позиції. Так, Н. Н. Ткачева вказує, що суди не повинні приймати забезпечувальні заходи, якщо заявник не обґрунтував причини звернення із заявою про забезпечення вимоги конкретними обставинами, які підтверджують необхідність прийняття забезпечувальних заходів, і не представив докази, що підтверджують його доводи [4, с. 26].

У постанові Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» також вказується на необхідність врахування доказів, які надані позивачем. Такими доказами повинно підтверджуватись виникнення спору між сторонами та існування реальної загрози невиконання чи утруднення виконання рішення суду в майбутньому у разі задоволення позову. Суд також має з'ясувати предмет позову, відомості про особу відповідача, а також відповідність заходів забезпечення позову, позовним вимогам [5].

Протилежну позицію висловлює Д. В. Большаков, який вважає, що, вирішуючи питання про вжиття забезпечення позову, суд повинен встановити, наскільки обґрунтовані позовні вимоги позивача, а також чи заслуговують на увагу його сумніви щодо добросовісності дій з боку відповідача або інших осіб, які можуть протидіяти виконанню майбутнього судового рішення [6, с. 44]. В. В. Ярков стверджує, що позивач необов'язково повинен доказувати, що відповідач приховує своє майно та грошові кошти. Для вжиття заходів до забезпечення позову досить довести можливість таких дій з боку відповідача [7, с. 59].

На нашу думку, на момент подання заяви про забезпечення позову існує тільки ймовірність настання тієї або іншої події, яка утруднить або унеможливить виконання рішення суду. Щоб звернутися із заявою про забезпечення позову, особа не повинна чекати порушення своїх прав, оскільки подібний підхід не відповідає суті забезпечення позову.

Вважаємо слушною думку П. П. Заворотька про необхідність звертати увагу на характер стягнення, стан і місце знаходження речей, з приводу яких виник спір, матеріальне становище відповідача, підставу пред'явлення позову й на інші обставини, що дають можливість передбачати протидію відповідача виконанню майбутнього судового рішення, яке може зробити виконання утрудненим або неможливим [8, с. 50–51].

Ст. 150 ЦПК України передбачає види забезпечення позову, однак з аналізу норм ЦПК можна зробити висновок про переважне використання законодавцем терміна «заходи» забезпечення позову, тому доцільно було б говорити про види заходів забезпечення позову, що обумовлює необхідність внесення відповідних змін до ст. 150 ЦПК України.

ЦПК України не встановлює вичерпного переліку заходів забезпечення позову.

Так, наприклад, у Німеччині також процесуальне законодавство не встановлює вичерпного переліку видів забезпечення позову [3,

с. 189]. Що стосується Франції, то в Цивільному процесуальному кодексі також вказується, що в межах повноважень суду можуть бути вжиті заходи, щодо яких немає серйозних заперечень, чи вони впливають із характеру спору (ст.ст. 893, 894) [9, с. 224].

Отже, позивачі можуть звертати до суду із заявою про застосування інших (п. 10 ч. 1 ст. 150 ЦПК України) заходів забезпечення позову. У такому випадку позивач повинен додатково обґрунтувати, що такі заходи не суперечать закону, правам та інтересам інших осіб.

Суд, обираючи вид забезпечення позову в кожному випадку, повинен обирати такий спосіб, що найбільшою мірою спрямований на забезпечення предмета спору. Але при цьому слід мати на увазі, що суд обирає з тих видів, що вказані в заяві про забезпечення позову. А також види забезпечення позову або їх поєднання повинні бути співмірними із заявленими вимогами позивача.

Ця умова при формулюванні «співмірність виду забезпечення» направлена, головним чином, на захист прав осіб, стосовно яких вживаються заходи забезпечення позову. Правила забезпечення позову спрямовані на створення умов ефективного захисту прав заявника за допомогою реалізації забезпечувальних заходів, прийняття яких при цьому, однак, не повинно призводити до необґрунтованого обмеження прав протилежної сторони або до її економічного краху. Співмірність у такому випадку повинна означати відповідність певного виду забезпечення обсягу матеріально-правової вимоги [10, с. 105].

Вимога співмірності є оціночною категорією для суду, що надає йому свободу розсуду й тому, в свою чергу, вимагає від суду певної аргументації свого рішення. Враховуючи зазначене, суд повинен брати до уваги зіставлення виду та розміру забезпечення позову із заявленими позовними вимогами. При цьому суд повинен виходити з принципів справедливості та розумності, а також враховувати зіставлення виду та розміру забезпечення позову із інтересами відповідача. Важливе значення про розгляді судом питання про забезпечення позову має збереження балансу всіх учасників спірного правовідношення.

Іншою умовою забезпечення є відповідність розміру вимоги та співмірність виду забезпечення тим наслідкам, які може мати його прийняття для протилежної сторони. Якщо забезпечення позову призведе до заподіяння іншій особі значних збитків, то прийняття охоронних заходів без будь-яких додаткових умов проводитися не повинно [10, с. 106].

Відступ від вимог пропорційності без будь-яких додаткових умов можливо тільки в одному випадку, коли, з одного боку, майно, щодо якого обмежені права іншої сторони, є, за відомостями заявника, єдиним матеріальним засобом, на яке можливо в подальшому звернути стягнення, і, з іншого коли закон не вимагає цього [10, с. 108].

Підтримуємо позицію О. Ю. Волченко про можливість використання критерію пропорційності заходів забезпечення заявленої вимозі тільки при забезпеченні позовів, що підлягають грошовій оцінці. У разі забезпечення позовів, що не підлягають грошовій оцінці, пропо-

нується застосовувати відомий цивільному процесуальному праву Німеччини критерій дотримання балансу інтересів сторін спору. Застосування такого критерію при розгляді заяви про забезпечення позову означає зіставлення можливих наслідків порушення інтересів особи, заявника про забезпечення позову, при неприйнятті заходів щодо забезпечення позову та можливих наслідків порушення інтересів особи, стосовно якого приймається забезпечення позову, у разі його прийняття [11, с. 20].

Заходи забезпечення, вжиті судом, не повинні виходити за межі позовних вимог, а також порушувати інтереси відповідача, третіх осіб, а також осіб, які не беруть участі у справі.

Враховуючи те, що вжиття заходів забезпечення позову спрямоване на захист інтересів позивача, потрібно забезпечити баланс інтересів. Оскільки вжиття заходів забезпечення позову може завдати збитків відповідачу, тому в ЦПК України передбачено зустрічне забезпечення.

Зустрічне забезпечення застосовується з метою захисту прав відповідача від понесення можливих збитків, що можуть настати в результаті вжиття заходів забезпечення позову, збалансування прав та інтересів учасників справи.

У юридичній літературі зустрічне забезпечення прийнято поділяти на первинне та вторинне. Положення ч. 4 ст. 153 ЦПК України регулюють первинне зустрічне забезпечення та передбачають дії особи, що звертається з клопотанням про застосування забезпечувальних заходів, і спрямовані на забезпечення відшкодування можливих для відповідача збитків. Вторинне зустрічне забезпечення закріплене у ч. 2 ст. 154 ЦПК України, відповідно до якої в разі забезпечення позову про стягнення грошових коштів відповідач може з дозволу суду замість допущеного виду забезпечення внести на депозитний рахунок суду суму, зазначену в позовній заяві. Тобто це дії відповідача, що здійснюються з метою не допустити застосування забезпечувальних заходів і уберегтися тим самим від можливих для нього збитків.

Схожість між первинним і вторинним зустрічним забезпеченням полягає в тому, що в будь-якому випадку воно надається з метою звести до мінімуму можливість виникнення збитків у відповідача [12, с. 43].

Суд може вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову (ч. 1 ст. 154 ЦПК України).

Застосування зустрічного забезпечення законодавець відносить до дискреційних повноважень суду. ЦПК України передбачає тільки два випадки, коли забезпечувальні заходи застосовуються обов'язково. В інших випадках застосування зустрічного забезпечення здійснюється на вимогу суду або в разі задоволення клопотання відповідача про зустрічне забезпечення.

Д. Луспеник звертає увагу на те, що обов'язкове зустрічне забезпечення існує в небагатьох країнах і передбачене щодо певного кола осіб, наприклад, іноземців, проте в окремих країнах це вважається порушенням ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо вільного доступу до суду, оскільки тут є певна дискримінація (доповідь АМП, ІЛА, 1996). Враховуючи зазначене, судам слід дуже ретельно перевіряти правові підстави та подані докази в разі застосування наведеної норми, а в разі сумніву — виносити питання в судове засідання [13].

Відповідно до ч. 5 ст. 154 ЦПК України розмір зустрічного забезпечення визначається судом з урахуванням обставин справи. Заходи зустрічного забезпечення позову мають бути співмірними із заходами забезпечення позову, застосованими судом, та розміром збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову.

Д. Луспеник вказує, що оцінка співмірності здійснюється, крім іншого, з урахуванням співвідношення права та інтересу, які просить захистити заявник, вартості майна, на яке накладається арешт, або майнових наслідків заборони відповідачеві вчиняти певні дії. При цьому в ухвалі про забезпечення позову або про зустрічне забезпечення вказується розмір останнього або інші дії, які повинен вчинити заявник у порядку зустрічного забезпечення, а також строк його надання, котрий не може перевищувати 10 днів з дня постановлення ухвали [13].

Отже, при вирішенні питання про забезпечення позову суд повинен взяти до уваги перш за все обґрунтованість підстави забезпечення позову, співмірність виду та розміру способу забезпечення позову заявленим вимогам, а також їх відповідність інтересам відповідача при цьому необхідно звернути увагу на доцільність зустрічного забезпечення позивачем.

У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» вказується на те, що обов'язковою частиною ухвали про забезпечення позову повинна бути мотивувальна. Зокрема, суд повинен зазначити не тільки мотиви задоволення заяви про забезпечення позову, але й навести посилання на закон, яким він керувався при постановленні ухвали [5].

Вимога щодо обов'язкової вказівки на мотиви задоволення заяви про забезпечення позову є необхідною та пов'язана з тим, що суд постановляє ухвалу тільки на підставі доказів, які подані позивачем щодо доцільності вжиття заходів забезпечення позову.

Вжиття заходів забезпечення позову повинно здійснюватись із врахування підстав, передбачених ЦПК та обґрунтуванням вказаних обставин. Це виступатиме межею здійснення дискреційних повноважень суду щодо забезпечення позову та сприятиме врахуванню інтересів відповідача.

Так, § 945 ЦПК Німеччини передбачає можливість відшкодування збитків у разі необґрунтованого забезпечення позову [3, с. 192]. На

нашу думку, доцільним є запозичення з цієї норми щодо відшкодування шкоди, завданої забезпеченням позову, оскільки це сприятиме захисту прав особи, стосовно якої вживаються заходи забезпечення позову.

Отже, запозичення досвіду правового регулювання вжиття заходів забезпечення позову сприятиме ефективності їх застосування при найменшому ступеню обмеження прав особи, стосовно якої вживаються такі заходи.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://goo.gl/QVYLZT> (дата звернення: 25.11.2018).
2. *Луспеник Д. Д.* Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Х. : Харків юридичний, 2006. 480 с.
3. Гражданское процессуальное уложение Германии: Ввод. закон к Гражданскому процессуальному уложению : пер. с нем. / В. Бергманн, введ., сост. М. : Волтерс Клувер, 2006. 472 с.
4. *Ткачева Н. Н.* Обеспечение иска в гражданском судопроизводстве. М. : Волтерс Клувер, 2011. 136 с.
5. Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову : постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 9. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://goo.gl/JijjDx> (дата звернення: 15.11.2018).
6. *Большаков Д. В.* Взыскание задолженностей и штрафных санкций Арбитражный и гражданский процесс. 2001. № 6. С. 42–48.
7. *Ярков В. В.* Обеспечение иска в арбитражном процессе. *Вестник Высшего Арбитражного Суда РФ*. 1998. № 4. С. 59–60.
8. *Заворотько П. П.* Процессуальные гарантии исполнения судебного решения. М. : Юридическая литература, 1974. 360 с.
9. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции. Пер. с франц. В. Захватаев / отв. ред. А. Довгерт. К., 2004. 544 с.
10. *Юсупов Т. Б.* Обеспечение иска в арбитражном и гражданском процессе. М. : Городец, 2006. 224 с.
11. *Волченко О. Ю.* Обеспечение иска в гражданском процессуальном праве России и Германии: сравнительно-правовое исследование : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15. М., 2013. 30 с.
12. *Алексеева Н. С.* Зустрічне забезпечення як засіб захисту інтересів відповідача в цивільному процесі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 42–46.
13. *Луспеник Д.* Зустрічне забезпечення. Кілька складних питань щодо застосування нового інституту, з якими стикнуться судді. *Закон і бізнес*. URL : <https://goo.gl/8JApX6> (дата звернення: 17.11.2018).

Надійшла до редакції 01.12.2018

Harievska, M. B. Provision of Property Interests of Participants in the Civil Proceedings: a Comparative Legal Aspect

The article considers the provision of property interests of participants in a civil proceeding by taking measures to ensure the claim and counter-guarantee. It is proposed to provide the duty to prove the necessity of taking measures to secure a claim in civil procedural law. The emphasis is placed on the role of court actions in ensuring the claim for the proper protection of the property interests of participants in the civil proceedings. The criteria which the court must take into account in solving the issue while securing the claim are determined. In particular, such a criterion is set as a balance of interests as a person who has applied for a claim and a person against whom these measures may be taken. Another condition for security is compliance with the size of the claim and the proportionality of the type of security to the consequences that its adoption may have on the opposite side. The court must also take into account the compliance of the measures to ensure the claim to the interests of the defendant, while it is necessary to pay attention to the expediency of counterclaim by the plaintiff. The issue of the necessity of taking into account the direct connection of the measures of ensuring the claim and the subject of the dispute, as well as the adequacy of the measures to ensure the claim of the purpose of securing the claim is considered. The application of measures to ensure the claim should not violate the interests of the defendant, third parties, as well as those who do not take part in the case. In each case, the court must ensure a balance of interests of all parties to the case. The application of measures to secure a claim and counterclaim provides the legislator with discretionary powers of the court. As to the counter-guarantee, the Criminal Code of Ukraine provides for only two cases where security measures are mandatory. In other cases, the use of counter-guarantee is carried out at the request of a court or in the case of satisfaction of the petition of the defendant on counter-guarantee. It is proposed to stipulate in the CPC of Ukraine the norm on the compensation of damage caused by the provision of a claim with the aim of protecting the rights of the person in respect of which measures are taken to ensure the claim.

Keywords: claim, plaintiff, defendant, provision of a claim, collateral provision.

